

ОБГОВОРЮЄМО ПРОБЛЕМУ

УДК 378.014.53:578

Олена ЄФРЕМОВА, Олександра ГРИЩЕНКО, Світлана ГРИЩЕНКО

Olena YEFREMOVA, Alexandra HRYSHCHENKO, Svitlana HRYSHCHENKO

ПРОБЛЕМА МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АУДИТОРНИХ ЗАНЯТЬ ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

THE PROBLEM OF METHODOICAL PROVISION OF AUDITORS CLASSES FOR HIGHER EDUCATION STUDENTS

Методичне забезпечення аудиторних занять в закладах вищої освіти є сукупністю нормативних та навчально-методичних матеріалів, необхідних для ефективного виконання здобувачами вищої освіти робочої програми навчальної дисципліни. Найбільш важливими з них є методичні рекомендації (вказівки), робочі програми навчальних дисциплін, методичні розробки та е-підручники.

Мета статті – проаналізувати різні аспекти використання матеріалів методичного забезпечення аудиторних занять в закладах вищої освіти.

У статті проаналізовано проблему методичного забезпечення аудиторних занять для здобувачів вищої освіти. Доведено, що методичне забезпечення навчальної дисципліни повинне включати такі документи: структурно-логічну схему взаємозв'язку навчальних дисциплін; схему складу навчально-методичних матеріалів;

методи та технології викладання; програму навчальної дисципліни відповідно до діючої освітньої програми; робочу програму навчальної дисципліни.

Констатовано, що матеріали методичного забезпечення аудиторних занять у повному обсязі повинні бути готовим до початку наступного навчального року. Коригування та оновлення матеріалів методичного забезпечення аудиторних занять відбувається при подальшому читанні навчальної дисципліни та передбачає поліпшення якості викладання з урахуванням змін у науці, практиці, методології та технології освітнього процесу.

Висновки. 1. Методичне забезпечення аудиторних занять здобувачів вищої освіти – це система взаємодії викладача та здобувача вищої освіти, що включає апробацію та впровадження у практику ефективних моделей, методик, технологій. 2. Методичним оснащенням забезпечення аудиторних занять є навчальні і робочі програми, методичні розробки, дидактичні посібники. 3. Аудиторні заняття (лекції, практичні заняття, консультації) потребують методичного забезпечення. 4. Робоча програма навчальної дисципліни є нормативним документом університету і розробляється окремо для кожної навчальної дисципліни відповідно до навчального плану певного освітньо-професійного або освітньо-наукового рівня.

Ключові слова: здобувачі вищої освіти, методичне забезпечення, аудиторні заняття, навчальні дисципліни, робоча програма навчальної дисципліни.

Methodical support of classroom classes in higher education institutions is a set of normative and educational methodological materials necessary for the effective implementation of higher education students' work program of the discipline. The most important of them are methodical recommendations (instructions), work programs of disciplines, methodical developments and electronic textbooks.

The purpose of the article is to analyze various aspects of the use of materials for methodological support of classroom classes in higher education institutions.

The article analyzes the problem of methodological support of classrooms for higher education. It is proved that the methodological support of the discipline should include the following documents: structural logical scheme of the relationship of academic disciplines; teaching methods and technologies; the program of the academic discipline in accordance with the current educational program; work program of the discipline.

It was stated that the materials of methodological support of classroom classes in full should be ready by the beginning of the next school year. Adjustment and updating of materials for methodological support of classroom classes takes place during further reading of the discipline and involves improving the quality of teaching taking into account changes in science, practice, methodology and technology of the educational process.

Conclusions. 1. Methodological support of classrooms of higher education seekers is a system of interaction between teacher and higher education seeker, which includes testing and implementation of effective models, methods, technologies. 2. Methodical equipment for classrooms are training and work programs, methodological developments, teaching aids. 3. Classroom classes (lectures, practical classes, consultations) require methodological support. 4. The working program of the discipline is a normative document of the university and is developed separately for each discipline in accordance with the curriculum of a particular educational professional or educational scientific level.

Key words: applicants for higher education, methodological support, classroom classes, academic disciplines, work program of the academic discipline.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Методичне забезпечення аудиторних занять здобувачів вищої освіти – це система взаємодії викладача та здобувача вищої освіти, що включає, окрім методичного оснащення (навчальних і

робочих програм, методичних розробок, дидактичних посібників) такі компоненти, як апробація та впровадження у практику ефективних моделей, методик, технологій. Методичне забезпечення навчальної дисципліни повинне включати такі документи:

структурно-логічну схему взаємозв'язку навчальних дисциплін; схему складу навчально-методичних матеріалів; методи та технології викладання; програму навчальної дисципліни відповідно до діючої ОП; робочу програму навчальної дисципліни, складена за змістовими модулями (Жорнова & Жорнова, 2011: 8).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема методичного забезпечення аудиторних занять в закладах вищої освіти різного спрямування є малодослідженою. В нашому дослідженні спираємося на документи нормативно-правової бази України та положення про освітній процес вітчизняних університетів. Важливими вважаємо наукові розвідки вітчизняних вчених О. Жорнової та О. Жорнової щодо організаційно-методичних засад викладання у вітчизняній вищій школі.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Вважаємо недостатньо вивченими та запровадженими структурні елементи методичних матеріалів забезпечення аудиторних занять згідно діючих освітніх програм з різних спеціальностей.

Мета статті – проаналізувати різні аспекти використання матеріалів методичного забезпечення аудиторних занять в закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Методичне забезпечення аудиторних занять в закладах вищої освіти є сукупністю нормативних та навчально-методичних матеріалів, необхідних для ефективного виконання здобувачами вищої освіти робочої програми навчальної дисципліни.

Маємо констатувати, що найбільш важливими з них є методичні рекомендації (вказівки), робочі програми навчальних дисциплін, методичні розробки та е-підручники. Для нашого дослідження важливо дати цим матеріалам коротку характеристику.

Методичні рекомендації визначають вимоги до структури та змісту програм навчальних дисциплін та робочих програм кредитних модулів в умовах використання кредитно-модульної системи організації освітнього процесу.

Робоча програма навчальної дисципліни – це нормативний документ університету, що визначає місце навчальної дисципліни в системі професійної підготовки фахівця, мету й завдання її вивчення, роль та значення дисципліни для забезпечення оволодіння здобувачами вищої освіти системою необхідних знань та вмінь.

Методична розробка – це посібник, що розкриває форми, засоби, методи навчання, елементи сучасних педагогічних технологій або самі технології навчання і виховання стосовно конкретної теми уроку, теми навчальної програми, викладання курсу в цілому. Методична розробка є індивідуальною. Вона спрямована на професійно-педагогічне вдосконалення майбутнього фахівця з різних спеціальностей.

Складові частини е-підручника – емпіричні, теоретичні, практичні та демонстраційні компоненти, засоби пошуку, відображення, перевірки знань (Положення МОН України від 02.05.2018 № 440, 2018).

Важливою складовою освітнього процесу в університетах є науково-організаційна діяльність, що лежить в основі розроблення методичного забезпечення аудиторних занять у вишах. Це «діяльність, спрямована на методичне, організаційне забезпечення та координацію наукової, науково-технічної та науково-педагогічної діяльності» (Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII, 2015).

Розроблення методичного забезпечення аудиторних занять у закладах вищої освіти здійснюється у такій послідовності: розроблення тимчасової програми навчальної дисципліни (на основі навчального плану за відповідною освітньою програмою). Цей етап складання матеріалів методичного забезпечення аудиторних занять є обов'язковим лише для тих обов'язкових або вибіркокових навчальних дисциплін, з яких відсутні чинні типові програми, рекомендовані до використання в навчальному процесі. Така тимчасова програма повинна бути затверджена вченою радою університету; розроблення робочої програми навчальної дисципліни; розроблення робочої програми виробничої практики (на основі наскрізної програми практики, що відповідає нормативно-правовим документам України щодо практичної підготовки здобувачів вищої освіти, загальним та фаховим компетентностям фахівця та навчальному плану); розробка конспекту лекцій з навчальної дисципліни (на основі робочої програми навчальної дисципліни); розробка методичних матеріалів для проведення занять з навчальної дисципліни (на основі робочої програми навчальної дисципліни); розроблення методичних матеріалів для організації різних варіантів самостійної роботи здобувачів вищої освіти з навчальної

дисципліни (на основі робочої програми навчальної дисципліни); розроблення системи засобів діагностики та контролю навчальних досягнень здобувачів вищої освіти з дисципліни; розроблення методичних матеріалів щодо виконання та захисту самостійних (індивідуальних) завдань з дисципліни (на основі робочої програми навчальної дисципліни); розроблення методичних матеріалів щодо проходження та захисту різних видів виробничої практики (на основі робочої програми навчальної практики з дисципліни); апробація матеріалів методичного забезпечення аудиторних занять (найбільш складних його елементів) в освітньому процесі (здійснюється під час первісного викладання навчальної дисципліни і має на меті оцінку засвоєння навчального матеріалу здобувачами вищої освіти, відповідності плану проведення всіх навчальних занять затвердженому розкладу, якості підготовки й логічної послідовності викладу навчального матеріалу). За позитивними результатами апробації матеріалів методичного забезпечення аудиторних занять з певної дисципліни його автор (колектив авторів) готує повний комплект документації. Матеріали методичного забезпечення аудиторних занять у повному обсязі повинен бути готовим до початку наступного навчального року; коригування та оновлення матеріалів методичного забезпечення аудиторних занять (відбувається при подальшому читанні навчальної дисципліни та передбачає поліпшення якості викладання останньої з урахуванням змін у науці, практиці, методології та технології освітнього процесу в закладі вищої освіти (Положення про навчально-методичний комплекс навчальної дисципліни, 2019).

Для нашого дослідження важливо більш ретельно схарактеризувати робочу програму навчальної дисципліни, що являється теоретичним підґрунтям аудиторного викладання як обов'язкових, так й вибіркових дисциплін.

Розглянемо складові робочої програми навчальної дисципліни. Більшість вітчизняних науковців визначають такі: конспект(и) лекцій з навчальної дисципліни; методичні вказівки (рекомендації) для проведення лабораторних, практичних та семінарських занять; тематику курсових робіт (проектів), домашніх завдань та методичні вказівки (рекомендації) щодо їхнього виконання (якщо передбачені

програмою); методичні розробки з організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти з навчальної дисципліни (графік, методичні рекомендації); завдання й тематику для самостійної роботи; засоби діагностики з навчальної дисципліни (екзаменаційні білети, питання до форм контролю, тестовий комплекс).

Робоча програма навчальної дисципліни є нормативним документом університету і розробляється окремо для кожної навчальної дисципліни відповідно до навчального плану певного освітньо-професійного або освітньо-наукового рівня: першого (бакалаврського), другого (магістерського), третього (освітньо-наукового). Робоча програма навчальної дисципліни складається на основі: навчального плану; робочого навчального плану; освітньої програми. Основним призначенням робочої програми навчальної дисципліни є: ознайомлення здобувачів вищої освіти та інших учасників освітнього процесу зі змістом освіти, критеріями та засобами оцінювання результатів навчання. встановлення відповідності змісту освіти освітній програмі та стандартам вищої освіти під час акредитації; встановлення відповідності при зарахуванні результатів навчання, отриманих в інших закладах освіти (академічна мобільність), за іншими освітніми програмами, у попередні роки (при поновленні на навчання), а також у неформальній та інформальній освіті. Робоча програма навчальної дисципліни оновлюється щорічно (Жорнова&Жорнова, 2011: 8; Положення про робочу програму навчальної дисципліни, 2019).

На засіданні кафедри встановлюється відповідність робочої програми навчальної дисципліни державному стандарту. За умови позитивних відгуків і відсутності зауважень щодо її змісту, структури, відбувається її затвердження, що й засвідчують підписи завідувача кафедри та директора навчально-наукового інституту або декана факультету. Після цього вона набуває статусу документу, стає обов'язковою для виконання.

Все методичне забезпечення навчальної дисципліни є обов'язковим при її викладанні у закладі вищої освіти. Готується кафедрою. Перевіряється методичними структурами університету. Наявність і якість підготовки методичного забезпечення навчальної дисципліни враховується критеріями акредитації навчальних програм.

Матеріали методичного забезпечення навчальної дисципліни розробляються державною мовою, з дотриманням наукового стилю викладення. Матеріали методичного забезпечення навчальних дисциплін, що викладаються іноземною мовою, готуються мовою викладання (Навчально-методичний комплекс дисципліни, 2018).

Освітній процес у закладах вищої освіти «спрямований на формування освіченої, гармонійно розвиненої особистості, здатної до постійного оновлення наукових знань, професійної мобільності та швидкої адаптації до змін і розвитку в соціально культурній сфері, в галузях науки і техніки, технологій, системах управління, організації праці в умовах ринкової економіки та організується з урахуванням можливостей сучасних технологій навчання» (Положення про організацію освітнього процесу в Національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, 2019).

Згідно «Положення про організацію освітнього процесу в Національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка», «освітній процес – це інтелектуальна, творча діяльність у сфері вищої освіти і науки, що провадиться в університеті через систему науково методичних і педагогічних заходів та спрямована на передачу, засвоєння, примноження, розвиток і використання знань, умінь, компетентностей у осіб, які навчаються, на формування гармонійно розвиненої особистості» та базується «на принципах науковості, гуманізму, демократизму, студентоцентризму, наступності та безперервності, незалежності від втручання будь-яких політичних, громадських і релігійних організацій та об'єднань» (Положення про організацію освітнього процесу в Національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, 2019).

Лекція у ЗВО є одним з видів аудиторних занять. «Лекція – вид навчальної роботи, що полягає у викладі теоретичного матеріалу окремої теми (тем) певної навчальної дисципліни для потоку (декількох академічних груп). В окремих випадках лекція може проводитися для однієї групи» (Жорнова & Жорнова, 2011: 11; Наказ МОН України від 18.06.2021 № 686).

Методична підготовка викладача до освітніх занять заснована на загальних

вимогах щодо їхньої організації та проведення, не зважаючи на особливості та специфіку наукового знання, котре породжує відмінності у його поданні в межах різних навчальних дисциплін. Основні методичні вимоги до організації та проведення навчальних занять наразі регламентовані нормативними документами як Міністерства освіти і науки України, так й Положеннями про організацію освітнього процесу у різних закладах вищої освіти.

Оскільки лекція є основною формою проведення освітніх занять у ЗВО, призначених для засвоєння теоретичного матеріалу, то її доручають проводити професорам і доцентам ЗВО, а також провідним науковцям або спеціалістам, котрих спеціально запрошують для читання лекцій. Маємо проаналізувати основні положення, котрі визначають зміст підготовки викладача до лекції та регламентують її проведення. Лекція є елементом курсу лекцій, який охоплює основний теоретичний матеріал окремої або кількох тем навчальної дисципліни. Лектор, якому доручено читати курс лекцій, зобов'язаний перед початком відповідного семестру подати на кафедру робочу програму дисципліни та си́лабус, якщо дисципліна вибіркова. Тематика курсу лекцій визначається робочою навчальною програмою. Лекції проводяться у відповідно обладнаних приміщеннях – аудиторіях. Лекція проводиться для однієї або більше академічних груп здобувачів вищої освіти. Лектор, який вперше претендує на читання курсу лекцій, може бути зобов'язаний завідувачем кафедри до проведення пробних лекцій з участю викладачів та наукових співробітників кафедри. Важливим елементом є складений лектором конспект лекцій. *Замість конспекту лекцій може подаватися авторський підручник чи навчальний посібник, за умови, коли їхнім автором є лектор.*

Лектором складаються контрольні завдання для проведення підсумкового контролю. Форма підсумкового контролю не повинна відрізнятися від тієї, що передбачена навчальним планом і робочою навчальною програмою для даної навчальної дисципліни.

Розглянемо важливі елементи проведення ще одного виду аудиторних занять – практичних. «Практичне заняття – вид навчальної (аудиторної) роботи під керівництвом викладача, що полягає у

виконанні здобувачем освіти індивідуального завдання з метою практичного застосування окремих теоретичних положень навчальної дисципліни. Практичні заняття проводяться в аудиторіях або лабораторіях закладу, оснащених необхідними засобами навчання, обчислювальною технікою однією академічною групою (підгрупою)» (Жорнова&Жорнова, 2011: 20, 21; Наказ МОН України від 18.06.2021 № 686).

Проаналізуємо загальні вимоги до практичного заняття в закладах вищої освіти. Аудиторії або навчальні лабораторії, в котрих проводяться практичні заняття, повинні бути оснащені необхідними технічними засобами навчання, комп'ютерною та іншою технікою. Викладач зобов'язаний дотримуватися навчальної програми при формулюванні теми практичного заняття. Викладача не обмежують у інтерпретації освітнього матеріалу, а також у виборі форм і засобів його доведення до здобувачів вищої освіти. Викладач, якому доручено проведення практичних занять, має підготувати методичні матеріали (тести, завдання різної складності) та узгодити з лектором навчальної дисципліни їхнє використання. На практичному занятті викладачем має бути передбачено індивідуальне виконання кожним здобувачем вищої освіти конкретних завдань. Кількість здобувачів вищої освіти в на практичному занятті має бути за списком академічної групи. Практичне заняття призначене для розгляду здобувачами вищої освіти окремих теоретичних положень навчальної дисципліни. Організація викладачем поглибленого їхнього обговорення має привести до формування у здобувачів вищої освіти умінь і навичок їхнього практичного застосування.

Підготовка до проведення практичного заняття у ЗВО потребує ретельної *методичної роботи викладача*. Основними компонентами проведення практичного заняття є: попередній контроль знань, умінь, навичок здобувачів вищої освіти; постановка викладачем загальної проблеми; її обговорення за участю здобувачів вищої освіти; виконання здобувачами вищої освіти завдань з їхнім обговоренням; розв'язування контрольних завдань та їхня перевірка; оцінювання. Оцінки (в балах), отримані здобувачем вищої освіти за окремі

практичні заняття, враховуються при виставленні підсумкової оцінки з даної навчальної дисципліни. Окремі практичні заняття враховуються при виставленні підсумкової оцінки з даної навчальної дисципліни. Тема практичного заняття визначається робочою навчальною програмою дисципліни.

Необхідною складовою аудиторних занять у закладах вищої освіти є консультація. «Консультація – вид навчальної роботи, що полягає у наданні викладачем роз'яснень певних положень окремої навчальної дисципліни, допомоги у проведенні здобувачами освіти самостійної роботи або виконанні індивідуальних завдань. Проводиться для здобувачів освіти однієї академічної групи або потоку». Також може бути й індивідуальною (Жорнова & Жорнова, 2011: 32; Наказ МОН України від 18.06.2021 № 686).

Індивідуальна консультація проводиться тоді, коли викладач консультує здобувачів вищої освіти із виконанням індивідуальних завдань; групова консультація проводиться тоді, коли викладач консультує з теоретичних питань навчальної дисципліни. Обсяг часу, відведений викладачу для проведення консультацій з конкретної дисципліни, визначається навчальним планом.

Висновки. 1. Методичне забезпечення аудиторних занять здобувачів вищої освіти – це система взаємодії викладача та здобувача вищої освіти, що включає апробацію та впровадження у практику ефективних моделей, методик, технологій. 2. Методичним оснащенням забезпечення аудиторних занять є навчальні і робочі програми, методичні розробки, дидактичні посібники. 3. Аудиторні заняття (лекції, практичні заняття, консультації) потребують методичного забезпечення. 4. Робоча програма навчальної дисципліни є нормативним документом університету і розробляється окремо для кожної навчальної дисципліни відповідно до навчального плану певного освітньо-професійного або освітньо-наукового рівня.

Перспективами подальших наукових розвідок вважаємо вивчення методичного забезпечення самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Жорнова О. І., Жорнова О. І. Організаційно-методичні засади викладання у вищій школі: навчальний посібник. Київ, 2011. 128 с.
2. Навчально-методичний комплекс дисципліни. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D0%B2%D1%87%> (дата звернення 20.11.2021).
3. Положення про навчально-методичний комплекс навчальної дисципліни. URL: <http://matbnau.in.ua/teacher/nmk.pdf> (дата звернення 20.11.2021).
4. Положення про організацію освітнього процесу в Національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка. URL: <https://drive.google.com/file/d/1trqn0NG5l79caOb5mOe94RZJMt6WmpVf/view> (дата звернення 20.11.2021).
5. Положення про робочу програму навчальної дисципліни / Укл.: О. С. Савельєва, Ю. М. Хомяк, І. А. Ярова. Одеса: ОНПУ, 2019. 22 с. URL: <https://op.edu.ua/sites/default/files/publicFiles/doc/proj/pol-mpd.pdf> (дата звернення 20.11.2021).
6. Про затвердження «Положення про електронний підручник»: Наказ МОН України від 02.05.2018 № 440. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0621-18/ed20180502#n23> (дата звернення 20.11.2021).
7. Про затвердження норм часу для планування і обліку навчальної роботи та переліків видів навчальної, методичної, інноваційної, наукової, організаційної роботи та іншої педагогічної діяльності педагогічних і науково-педагогічних працівників закладів фахової передвищої освіти: Наказ МОН України від 18.06.2021 № 686. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1092-21/ed20210618#n34> (дата звернення 20.11.2021).
8. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2016, № 3, ст. 25. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (дата звернення 20.11.2021).

REFERENCES

1. Zhornova, O. I., and Zhornova, O. I. (2011). *Orhanizatsiino-metodychni zasady vykladannia u vyshhii shkoli: [Organizational and methodological principles of teaching in higher education:] navchalnyj posibnyk. [Tutorial]*. Kyiv, 2011 [in Ukrainian].
2. Navchalno-metodychnyj kompleks dystsypliny (2018). [Educational and methodical complex of the discipline]. Retrieved from: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D0%B2%D1%87%> [in Ukrainian].
3. Polozhennia pro navchalno-metodychnyi kompleks navchalnoi dystsypliny (2019). [Regulations on the educational and methodological complex of the discipline]. Retrieved from: <http://matbnau.in.ua/teacher/nmk.pdf> [in Ukrainian].
4. Polozhennia pro orhanizatsiiu osvitiioho protsesu v Natsionalnomu universyteti «Chernihivskyi kolehium» imeni T.H. Shevchenka (2019). [Regulations on the organization of the educational process at the T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Collehium»]. Retrieved: <https://drive.google.com/file/d/1trqn0NG5l79caOb5mOe94RZJMt6WmpVf/view> (data zvernennja 20.11.2021) [in Ukrainian].
5. Polozhennia pro robochu prohramu navchalnoi dystsypliny (2019) [Regulations on the work program of the discipline] / Ukl.: O. S. Savjeljeva, Ju. M. Khomjak, I. A. Jarova. Odessa: ONPU, 2019. Retrieved from: <https://op.edu.ua/sites/default/files/publicFiles/doc/proj/pol-mpd.pdf> [in Ukrainian].
6. Pro zatverdzhennia «Polozhennia pro elektronnyi pidruchnyk» (2018): [On approval of the «Regulations on the electronic textbook»:] Nakaz [Order] MON Ukrainy vid 02.05.2018 № 440. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0621-18/ed20180502#n23> [in Ukrainian].
7. Pro zatverdzhennia norm chasu dlia planuvannia i obliku navchalnoi roboty ta perelikiv vydiv navchalnoj, metodychnoi, innovatsinoi, naukovoï, orhanizatsiinoi roboty ta inshoi pedahohichnoi diialnosti pedahohichnykh i naukovo-pedahoghichnykh pratsivnykiv zakladiv fakhovoi peredvyshchoi osvity (2021): [About the statement of norms of time for planning and the account of educational work and lists of kinds of educational, methodical, innovative, scientific, organizational work and other pedagogical activity of pedagogical and scientific and pedagogical workers of establishments of professional higher education] Nakaz [Order] MON Ukrainy vid 18.06.2021 № 686. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1092-21/ed20210618#n34> [in Ukrainian].

8. Pro naukovu i naukovo-tekhnichnu diialnist (2016): [On scientific and scientific-technical activities:] Zakon Ukrainy [Law of Ukraine] vid 26.11.2015 # 848-VIII. Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR) – Information of the Verkhovna Rada, № 3, 25. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 22.11.2021

Олена ЄФРЕМОВА

ORCID 0000-0002-2085-9088

*Кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права,
філософії та політології
Національного університету
«Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка
(Чернігів, Україна)*

E-mail: Yefremova111999@gmail.com

Olena YEFREMOVA

ORCID 0000-0002-2085-9088

*PhD of Law, Associate Professor
of the Department of Law,
Philosophy and Political Science
T.H. Shevchenko National University
«Chernihiv Collehium»
(Chernihiv, Ukraine)*

E-mail: Yefremova111999@gmail.com

Олександра ГРИЩЕНКО

ORCID 0000-0002-3725-8094

*Кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри права,
філософії та політології
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
(Чернігів, Україна)*

E-mail: pravo3000@bigmir.net

Alexandra HRYSHCHENKO

ORCID 0000-0002-3725-8094

*PhD of Law, Senior Lecturer
of the Department of Law,
Philosophy and Political Science
T.H. Shevchenko National University
«Chernihiv Collehium»
(Chernihiv, Ukraine)*

E-mail: pravo3000@bigmir.net

Світлана ГРИЩЕНКО

ORCID 0000-0002-7981-3578

*Доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та
освітніх і педагогічних наук,
Національний університет
«Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка
(Чернігів, Україна)*

E-mail: intensiv3000@meta.ua

Svitlana HRYSHCHENKO

ORCID 0000-0002-7981-3578

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department
of Social Work and
Educational and Pedagogical Sciences,
T.H. Shevchenko National University
«Chernihiv Collehium»
(Chernihiv, Ukraine)*

E-mail: intensiv3000@meta.ua